

УДК 336.71:338.124.4

Колодизєв Олег Миколайович

*д. е. н., професор, завідувач кафедри банківської справи,
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця,
к.т. 050-323-28-90, kolodizev107@ukr.net*

Біляєва Вікторія Юрїївна

*аспірант, аспірант кафедри банківської справи,
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця
к.т. 095-201-07-70, viktoriya.biliaeva@gmail.com*

Лесик Віталій Олексійович

*аспірант, аспірант кафедри банківської справи,
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця
к.т. 050-302-84-91, vitlesyk@gmail.com*

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ ТА БАНКІВСЬКІ КРИЗИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ БАНКІВ

Розглянуто існуючі підходи до ідентифікації системних банківських криз, виявлено їх переваги та недоліки. Проаналізовано зв'язок рівня фінансової стабільності банківської системи із наявністю кризових явищ в її розвитку на прикладі європейських банків. Встановлено, що у докризовий період спостерігалось зменшення рівня фінансової стабільності, а у періоди стабілізації - її відновлення. Запропоновано удосконалену методичку оцінки фінансової стійкості банку методом розрахунку узагальненого показника через об'єднання окремих індикаторів її складових (ресурсна стійкість, ліквідність, ділова активність, прибутковність).

Ключові слова: індикатори фінансової стійкості, фінансова стабільність, банківська криза, європейські банківські системи, методика оцінки фінансової стійкості банку.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової банківської системи, який супроводжується підвищенням ризиків банківської діяльності внаслідок банківської кризи ліквідності, кредитної експансії, безпідставного завищення вартості банківських активів може призвести до дестабілізації як окремих банківських установ, так і банківської системи в цілому. У зв'язку з цим перед банками, які зазнають негативного впливу зовнішнього середовища, постає необхідність впровадження системи антикризового менеджменту, орієнтованої, перш за все, на попередження банківських криз через

використання інструментів прогнозування системного банківського ризику, комплексного моніторингу банківського сектору та оцінки його фінансової стабільності. З огляду на це, особливої актуальності сьогодні набувають питання, пов'язані з розробкою точної і своєчасної діагностики стану банківської системи і визначення ймовірності настання банківської кризи задля мінімізації її негативного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленню моделей прогнозування системних банківських криз приділено значну увагу у працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених економістів. Зокрема, слід відзначити праці Б. Айхенгрін та А. Роуз [1], Дж. Капріо та Д. Клінгембиль [2], Л. Аллесі та К. Деткін [3], К. Боріо та М. Дремманн [4], Ф. Лоу [5], Т. А. Васильєвої та О. Б. Афанасьєвої [6], Р. В. Корнилюка [7], Л. М. Перехрест [8] та ін.

Згідно з Б. Айхенгрін та А. Роуз [1] система індикаторів банківської кризи представляє собою набір макроекономічних показників, що описують динаміку національної економіки, режим обмінного курсу, фінансову структуру країни, специфіку інститутів контролю і регулювання банківської діяльності. Можна погодитись з тим, що означений набір предикторів належним чином відображає наявність тісного зв'язку між загальною економічною кризою та кризою фінансового сектору. Однак, необхідно відзначити, що представлений підхід характеризується фрагментарністю, оскільки, в ньому не представлені показники, які характеризують особливості функціонування саме банківських установ.

Схожий варіант системи критеріїв банківської кризи представлений в роботі Дж. Капріо і Д. Клінгембіля [2]. Вчені пропонують використовувати в якості основних індикаторів банківських криз обсяги операцій на фінансовому ринку країни та ступінь волатильності темпів зростання ВВП і темпів зростання імпорту та експорту. Застосовуючи цей підхід можна оцінити ступінь можливого впливу на національну економіку зовнішніх шоків, проте невелика кількість критеріїв потребує додаткового аналізу стану банківської системи.

У наукових працях Л. Аллесі та К. Деткін [3] представлений підхід раннього виявлення банківських криз, який базується на системі простих індикаторів (ВВП і його компоненти, інфляція, процентні ставки і індекси грошової маси). На думку вчених, надмірні значення цих зведених показників сприймаються як ознаки майбутнього підйому або спаду протягом певного часового горизонту. Альтернативний варіант, запропонований К. Боріо та М. Дреманн [4], включає сигнали, які визначаються синхронними граничними значеннями для цін на нерухомість, курсу цінних паперів та кредитними спредами. Недоліком обох підходів є те, що дослідження були проведені на обмеженій за кількістю вибірці банків, що не дає можливість зробити висновок про наявність загальної тенденції.

Досить слушним на нашу думку є припущення, висунете К. Боріо та Ф. Лоу [5], відповідно до якого широкомасштабна банківська криза зазвичай виникає в результаті погіршення фінансової стабільності банківської системи, що проявляється у періоди низької і стабільної інфляції. З огляду на це доцільним є включення до системи критеріїв ідентифікації банківських криз показники оцінювання фінансової стабільності банківських систем.

Деякі вітчизняні вчені, зокрема Т. А. Васильєва та О. Б. Афанасьєва [6], приділяють значну увагу розробленню методичних підходів до визначення рівня ризику банкрутства окремих банківських установ, базуючись на факторах, які впливають на стабільність їх діяльності. Особливістю цього підходу є можливість обчислити прогностні значення індикаторів кризи з метою подальшого корегування діяльності банку. Р. В. Корнилюк [7, с. 377] навпаки вважає, що найкращими індикаторами можливого дефолту банку виступають традиційні показники прибутковості, ліквідності, частки депозитів населення в зобов'язаннях та якісний фактор структури власності. Спрощені показники адекватності капіталу та якості активів на думку автора дають недостатньо точну прогностну оцінку. На нашу думку, для надання більш точної та адекватної оцінки доцільним є використання комплексної системи показників, яка відображає усі аспекти діяльності банку. Досить слушним, на наш погляд, є

підхід, представлений Л. М. Перехрест у праці [8, с. 335]. Автор наголошує на необхідності створення комбінованої системи індикаторів банківської кризи, яка повинна включати як макроекономічні показники, так і мікроекономічні – коефіцієнт кредитної активності, відношення кредитів до депозитів, коефіцієнт якості активів тощо. Запропонована система показників надасть змогу слідкувати за тенденціями у банківському секторі та вчасно виявляти ознаки погіршення ситуації.

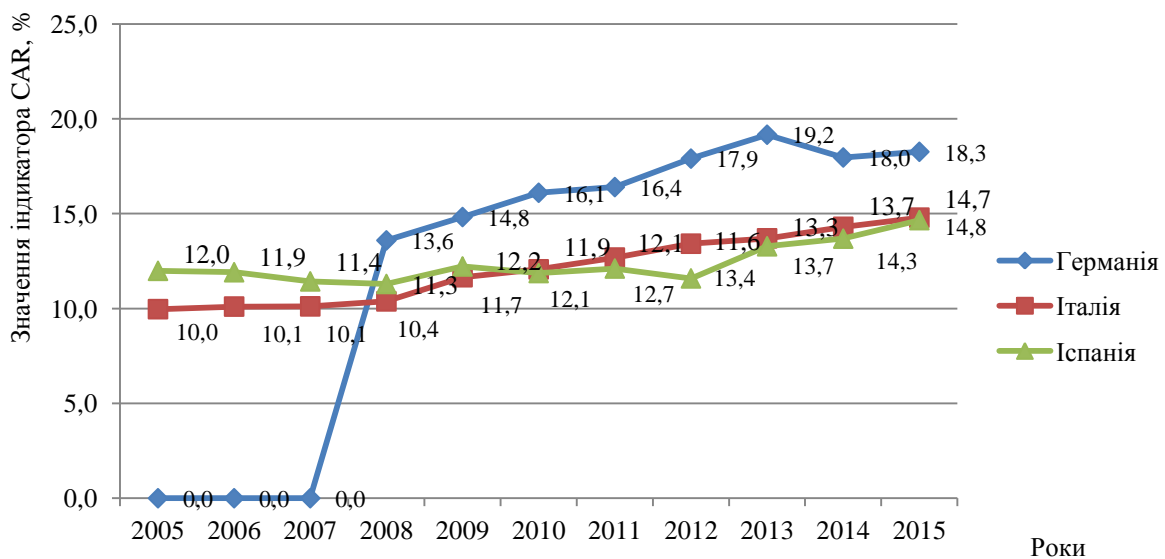
Визнаючи теоретичну та практичну цінність вказаних досліджень, варто зауважити, що існуючі підходи щодо прогнозування банківських криз базуються на аналізі окремих макроекономічних та фінансових показників, які не дають змогу зробити однозначний висновок про її загальний стан.

Формулювання цілей статті. З огляду на це мета статті полягає у дослідженні характеру зв'язку між рівнем фінансової стабільності банківських систем та банківськими кризами на прикладі аналізу індикаторів фінансової стійкості європейських банків. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань: 1) проаналізувати динаміку індикаторів фінансової стійкості європейських банків за період 2005-2015 рр. та встановити взаємозв'язок між рівнем фінансової стабільності банківських систем та кризовими явищами у цей період; 2) надати рекомендації щодо удосконалення підходу до оцінювання фінансової стійкості банків.

Опис основного матеріалу дослідження. Фінансова стабільність банківської системи – це її стан, за якого вона здатна належним чином виконувати основні функції, такі як фінансове посередництво та здійснення платежів, а також протистояти кризовим явищам [9]. Фінансова стабільність банківської системи визначається фінансовою стійкістю окремих її елементів з точки зору синергетичного підходу. Сьогодні найбільш універсальною та загальноприйнятою вважається методика, запропонована Міжнародним валютним фондом [10] для оцінки стабільності фінансового сектору, зокрема банківських установ, яка прийнята у багатьох країнах світу як високоефективна.

У рекомендаціях МВФ пропонується використовувати три групи індикаторів для оцінки поточного стану та фінансової стійкості банківської системи країни – показники, що розраховуються на основі капіталу, активів, доходів і витрат, які у свою чергу поділяються на основні та додаткові. Більшість із них може використовуватись для аналізу та прогнозування фінансового стану як банківських систем, так і окремих банків.

Для підтвердження або спростування тези про те, що одним з сигналів розгортання масштабної банківської кризи є погіршення фінансової стійкості окремих банків, було проведено аналіз діяльності європейських банківських систем (Германії, Італії, Іспанії) за період 2005-2015 рр. за такими індикаторами фінансової стійкості: співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів (CAR); співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів (NPL); норма прибутку на активи (ROA); норма прибутку на капітал (ROE). Результати проведеного аналізу наведені на рис. 1-4.

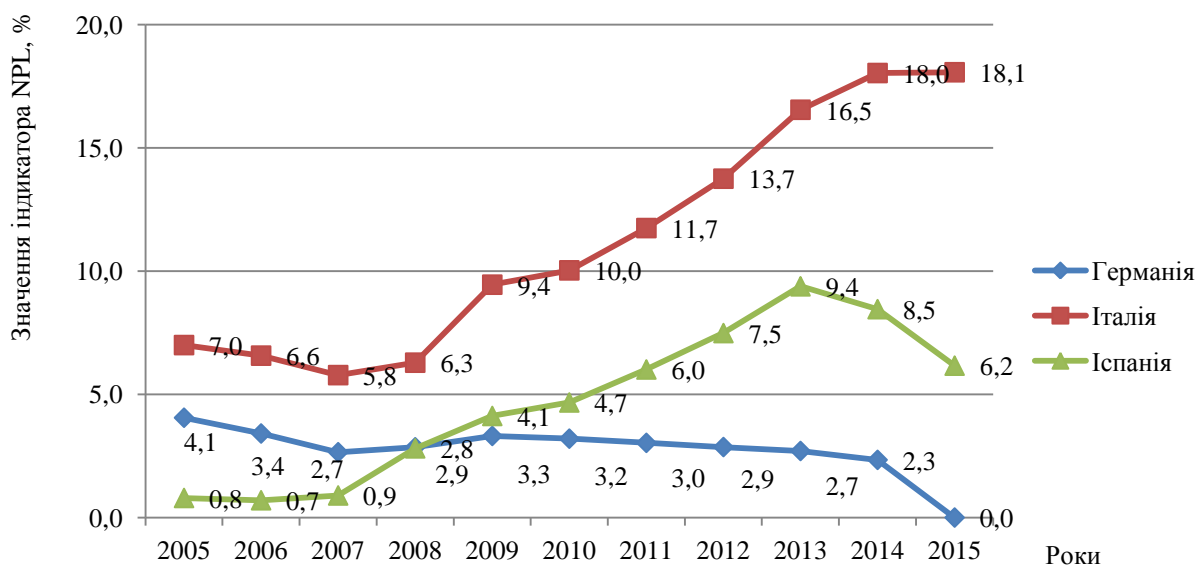

Джерело: розраховано авторами

Рис. 1. Динаміка співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів європейських банківських систем за 2005-2015 рр.

Як можна побачити з даних діаграми (рис. 1) показник співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів у докризові часи мав

негативну динаміку, а у періоди відновлення нарощував темпи зростання. Примітним є те, що деякі європейські країни, зокрема Німеччина, почали звітувати про стан фінансової стабільності банківської системи тільки у період розгортання кризи, що не дало можливості вчасно передбачити її настання. З огляду на те, що індикатор CAR є загальним характерним показником достатності капіталу банківської системи та принциповим чином позначається на її рентабельності і конкурентоспроможності, то першочерговими заходами, які були прийняті європейськими країнами для запобігання поглиблення кризових явищ були такі: створення стабілізаційного фонду допомоги банківським установами (Німеччина), проведення рекапіталізації установ (Італія) та посилення контролю центрального банку за дотриманням вимог власного капіталу (Іспанія). Означені дії сприяли посиленню банківському нагляду та відновленню капітальної стійкості окремих банків.

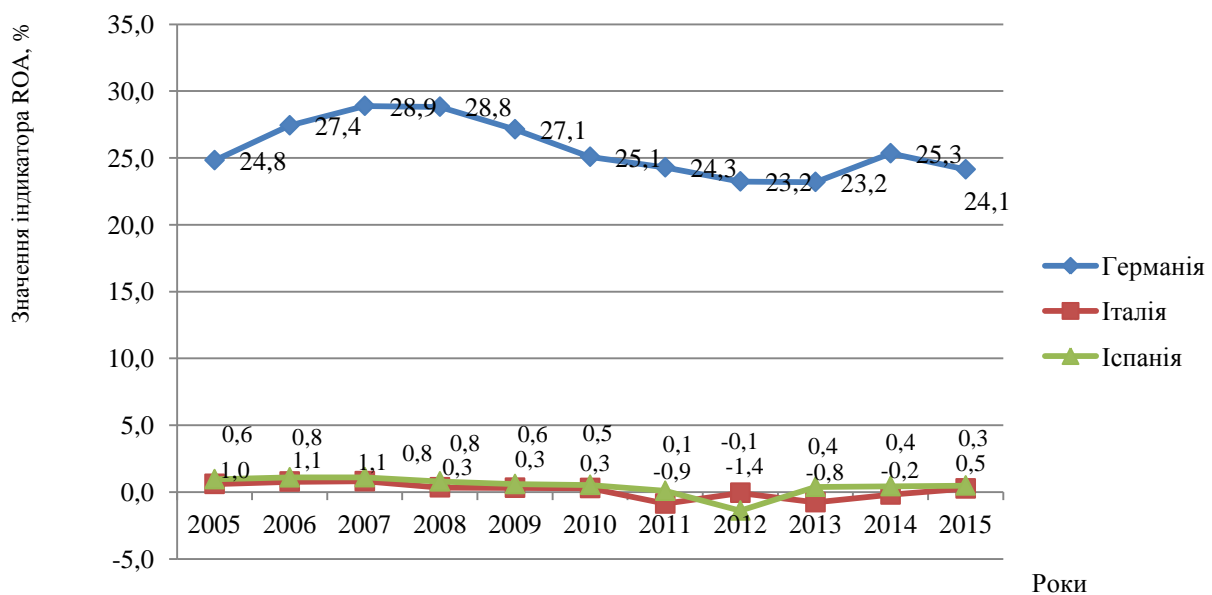

Джерело: розраховано авторами

Рис. 2. Динаміка співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів європейських банківських систем за 2005-2015 рр.

Динаміка індикатора NPL дозволяє виявляти проблеми якості активів у кредитному портфелі банківських систем та таким чином прогнозувати появу негативних тенденцій. За даними рис. 2 можна зробити висновок, що,

починаючи з 2007 в банках Італії та Іспанії спостерігається значне зростання питомої ваги простроченої заборгованості, що принциповим чином впливає на стабільність та результативність банківської системи. Позитивна тенденція зменшення значення показника NPL у Германії була досягнута завдяки впровадженню таких заходів: 1) надання допомоги іпотечним банкам, які мали у період кризи неякісні кредитні портфелі; 2) створення Банківського союзу, метою діяльності якого є сприяння виживанню банків, які знаходяться на стадії занепаду. Зростання обсягів недіючих кредитів до сукупних валових кредитів в Італії є свідченням дестабілізації поточної ситуації у банківському секторі. За доцільне вважаємо необхідність застосування досвіду Іспанії щодо створення "поганого банку", діяльність якого полягає у викупі знецінених активів в інших банків з метою їх оздоровлення.

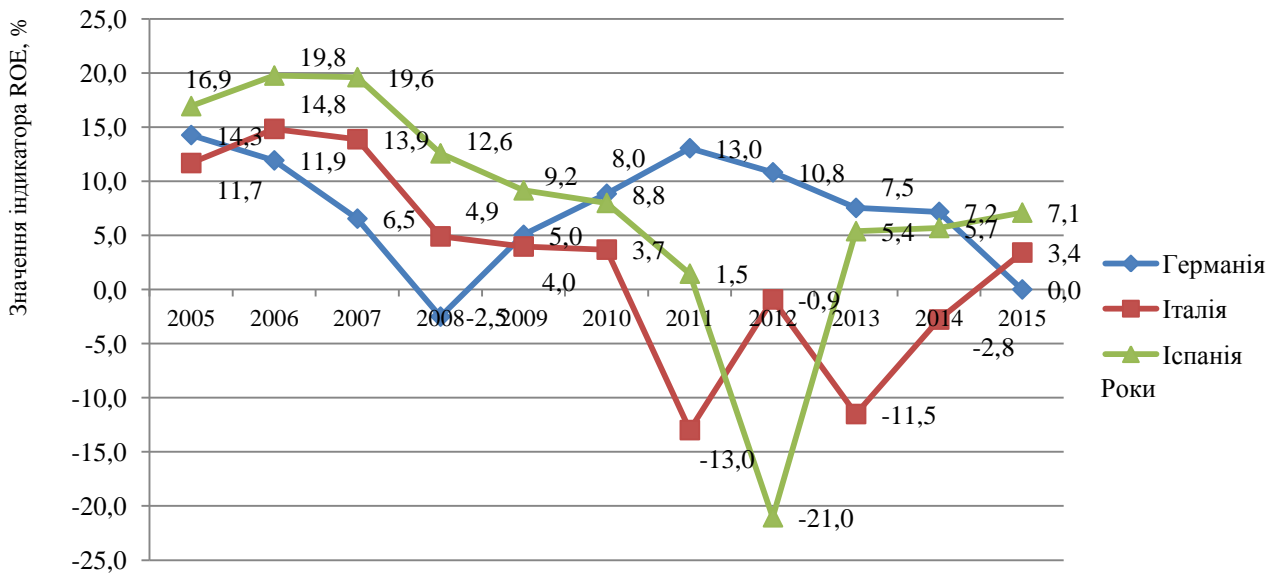

Джерело: розраховано авторами

Рис. 3. Динаміка норми прибутку на активи європейських банківських систем за 2005-2015 рр.

Показником ефективності депозитних установ у використанні власних активів є норма прибутку на активи. Динаміка індикатора ROA, зображена на рис. 3, говорить про те, що найбільш результативною є динаміка банків Німеччини. Незважаючи на значне падіння рентабельності діяльності банків у

період 2008-2012 рр., сьогодні спостерігається поступова стабілізація ситуації, яка була досягнута завдяки розробленню та впровадженню ефективної антикризової програми; скороченню адміністративних витрат на підтримання бонусів топ-менеджменту банків та створенню Банківського союзу, однією з функцій якого є страхування банківських ризиків. Незважаючи на заходи з санації банківського сектору, які проводились в Італії та Іспанії та полягали у видачі гарантій держави за кредитними та депозитними операціями задля нівелювання можливої паніки серед населення; реструктуризації банківського сектору шляхом злиттів та поглинань та скороченню філіальної мережі банків, результативність їх діяльності сьогодні залишається дуже низькою.

Джерело: розраховано авторами

Рис. 4. Динаміка норми прибутку на капітал європейських банківських систем за 2005-2015 рр.

Динаміка рентабельності капіталу (ROE) є оцінкою ефективності депозитних установ у використанні свого капіталу. Аналіз динаміки цього коефіцієнта надає інформацію про довгострокову стійкість позиції депозитних установ за капіталом. Ситуація, зображена на рис. 4 дозволяє стверджувати, що цей показник найкращим чином прогнозує кризові явища, про що свідчить

поступове зменшення його значень за банківськими системами трьох європейських країн у докризовий період. Нестабільна динаміка рентабельності капіталу іспанської та італійської банківських систем є свідченням так званого ефекту "довгої хвилі" та неможливості повноцінного оздоровлення від глибоких та структурних кризових явищ та адаптації до зовнішніх шоків. Однією з причин значних коливань норми прибутку на капітал є, з одного боку, закритий характер банківських систем Італії та Іспанії, а з іншого – низький рівень довіри до останніх з боку світових фінансових ринків.

Отже з результатів проведеного аналізу можна зробити висновок про наявність тісного зворотного зв'язку між рівнем фінансової стабільності банківської системи та кризовими явищами, які супроводжують її розвиток. У часи процвітання рівень фінансової стабільності банківських систем знаходиться на високому рівні, проте першим сигналом погіршення ситуації є від'ємні темпи зростання окремих індикаторів фінансової стійкості. Показники фінансової стійкості, розроблені МВФ, мають інформативний характер та належним чином розкривають різні аспекти діяльності окремих банків, проте деякі з них мають складну методику розрахунку, яку необхідно пристосувати до особливостей національних банківських систем. Окрім цього, для надання об'єктивної оцінки поточного стану банківської системи необхідно проаналізувати як основні, так і додаткові індикатори фінансової стійкості у динаміці, що є доволі трудомістким процесом. З огляду на це, пропонується удосконалити існуючу методику оцінювання рівня фінансової стійкості банків через розрахунок узагальненого показника фінансової стійкості за такими її складовими: ресурсна стійкість, ліквідність, ділова активність, прибутковість. Фінансові показники, які входять до складу означених складових фінансової стійкості представлені у табл. 1 [11, с. 316].

Таблиця 1

Перелік фінансових показників оцінки рівня фінансової стійкості банку

Ресурсна стійкість	Ліквідність
--------------------	-------------

Коефіцієнт надійності; Коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів; Коефіцієнт захищеності власного капіталу; “Фінансовий важіль”; Коефіцієнт платоспроможності (адекватності) регулятивного капіталу; Загальна достатність капіталу (НЗ); Коефіцієнт активності залучення ресурсів; Рівень міжбанківських кредитів у зобов'язаннях; Рівень депозитів у зобов'язаннях; Рівень використання залучених та запозичених коштів у кредитні вкладення	Коефіцієнт миттєвої ліквідності; Коефіцієнт поточної ліквідності; Коефіцієнт загальної ліквідності; Коефіцієнт співвідношення високоліквідних і робочих активів
	Ділова активність
	Коефіцієнт кредитної активності; Коефіцієнт робочих активів; Рівень страхування активів резервами; Коефіцієнт прострочених кредитів; Частка роздрібних кредитів в активах; Частка міжбанківських кредитів в активах
Прибутковість	
Рентабельність активів; рентабельність балансового капіталу; дохідність чистих активів; чиста процентна маржа; процентний серед	

Наведений у табл. 1 набір фінансових показників є оптимальним для оцінки фінансової стійкості банку, адже він характеризує діяльність банку з різних аспектів і таким чином вирішує проблему багатовимірності категорії "фінансова стійкість". Побудова синтетичного показника фінансової стійкості банку сприятиме спрощенню процедури її оцінювання та надасть можливість порівнювати отримані результати для одного банку із аналогічними для інших установ.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження надало можливість зробити наступні висновки:

1. Аналіз наукової літератури з питань ідентифікації та прогнозування системних банківських криз надав змогу визначити позитивні моменти та обмеження існуючих підходів та встановити існування залежності між рівнем фінансової стабільності банківських систем та кризовими явищами, які супроводжують їх розвиток. Відповідно до цього було зроблено висновок про необхідність використання індикаторів фінансової стійкості для передбачення настання банківських криз.

2. Аналіз окремих індикаторів фінансової стійкості європейських банків за період 2005-2015 рр. дозволив встановити наявність зворотного зв'язку між рівнем фінансової стабільності банківської системи та етапом її розвитку.

3. У якості рекомендації для удосконалення існуючої методики оцінювання фінансової стійкості банків запропоновано підхід, який базується на обчисленні узагальненого індикатора фінансової стійкості через об'єднання окремих індикаторів її складових (ресурсна стійкість, ліквідність, ділова активність, прибутковість), який характеризується комплексністю та можливістю використовувати отримані результати для порівняння з іншими фінансовими установами.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Eichengreen B. Contagious currency crises: channels of conveyance. In: Ito, T., Krueger, A. (Eds.), *Changes in Exchange Rates in Rapidly Developing Countries* / B. Eichengreen, A.K. Rose. - Chicago: University of Chicago Press, 1998. - 29–55 pp.
2. Caprio J. Episodes of systemic and Borderline financial crises. World Bank. October / Caprio J., Klingebiel D. - 1999.
3. Alessi L. 'Real time' early warning indicators for costly asset price boom/bust cycles / L. Alessi, C. Detken [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://www.suomenpankki.fi/pdf/162869.pdf>
4. Borio C., Drehmann M. Towards an operational framework for financial stability: “fuzzy” measurement and its consequences / C. Borio, M. Drehmann [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://www.bis.org/publ/work284.pdf>
5. Borio C. Asset prices, financial and monetary stability: exploring the nexus / C. Borio, Ph. Lowe [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://www.bis.org/publ/work114.pdf>
6. Васильєва, Т. А. Прогнозування ризику виникнення кризи в банку / Т. А. Васильєва, О. Б. Афанасьєва // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – №1 (34). – С. 74-81.
7. Корнилюк Р. В. Індикатори раннього попередження дефолтів у банківській системі України / Р. Корнилюк // Журнал європейської економіки. - 2014. - Т. 13, № 4. - С. 339-354.
8. Перехрест Л.М. Упередження фінансової нестабільності банків як напрям зміцнення банківського сектору економіки / Л.М. Перехрест, Ю.А. Перехрест, А.А. Яковлева // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2012. - №1. - С. 330 - 336.
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://bank.gov.ua>
10. Financial Soundness Indicators: Compilation Guide [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/index.htm>
11. Біляєва В.Ю. Визначення рівня фінансової стійкості банків України / В. Ю. Біляєва // Бізнес Інформ. – 2015. – №9. – С. 314–319.

REFERENCES

1. Eichengreen, B. and Rose, A.K. (1998). Contagious currency crises: channels of conveyance. In: Ito, T., Krueger, A. (Eds.), *Changes in Exchange Rates in Rapidly Developing Countries*. - Chicago: University of Chicago Press, pp 29–55 [In English].
2. Caprio, J. and Klingebiel, D. Episodes of systemic and Borderline financial crises. World Bank. October. - 1999 [In English].
3. Alessi, L. and Detken, C. 'Real time' early warning indicators for costly asset price boom/bust cycles, available at: <http://www.suomenpankki.fi/pdf/162869.pdf> [In English].
4. Borio, C. and Drehmann, M. Towards an operational framework for financial stability: “fuzzy” measurement and its consequences, available at: <http://www.bis.org/publ/work284.pdf> [In English].
5. Borio, C., and Lowe, Ph. Asset prices, financial and monetary stability: exploring the nexus, available at: <http://www.bis.org/publ/work114.pdf> [In English].
6. Vasylieva, T., Afanasieva, A. (2013). Prohnozuvannia ryzyku vynyknennia kryzy v banku [Predicting the risk of a bank crisis]. *Visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy - Scientific journal of Ukrainian Academy of Banking of The National Bank of Ukraine*, 1 (34). pp. 74-81 [In Ukrainian].
7. Kornyliuk, R. V. Indykatory rannoho poperedzhennia defoltiv u bankivskii systemi Ukrainy [Early warning indicators of default in the banking system of Ukraine]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky - Scientific journal of European Economy*, V. 13, 4, pp. 339-354 [In Ukrainian].
8. Perekhrest, L.M., Perekhrest, Iu.A., Yakovleva, A.A. (2012). Uperedzhennia finansovoi nestabilnosti bankiv yak napriam zmitsnennia bankivskoho sektoru ekonomiky [Prejudicing bank financial instability as the direction of strengthening the banking sector]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy - Scientific journal of National University of State Tax Service of Ukraine*, 1, pp. 330 – 336 [In Ukrainian].
9. The official website of the NBU, available at: <http://www.bank.gov.ua> [In Ukrainian].
10. Financial Soundness Indicators: Compilation Guide [Electronic resource], available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/index.htm> [In English].
11. Biliaieva, V. (2015). Vyznachennia rivnia finansovoi stiikosti bankiv Ukrainy [Determining the level of financial stability of banks in Ukraine]. *Biznes Inform - Business Inform*, 9, pp. 314 – 319 [In Ukrainian].